

DE TWEEDE WERELDOORLOG

*HET EINDE VAN DE OORLOG
IN EUROPA*

Dossier voor het 5e en 6e middelbaar

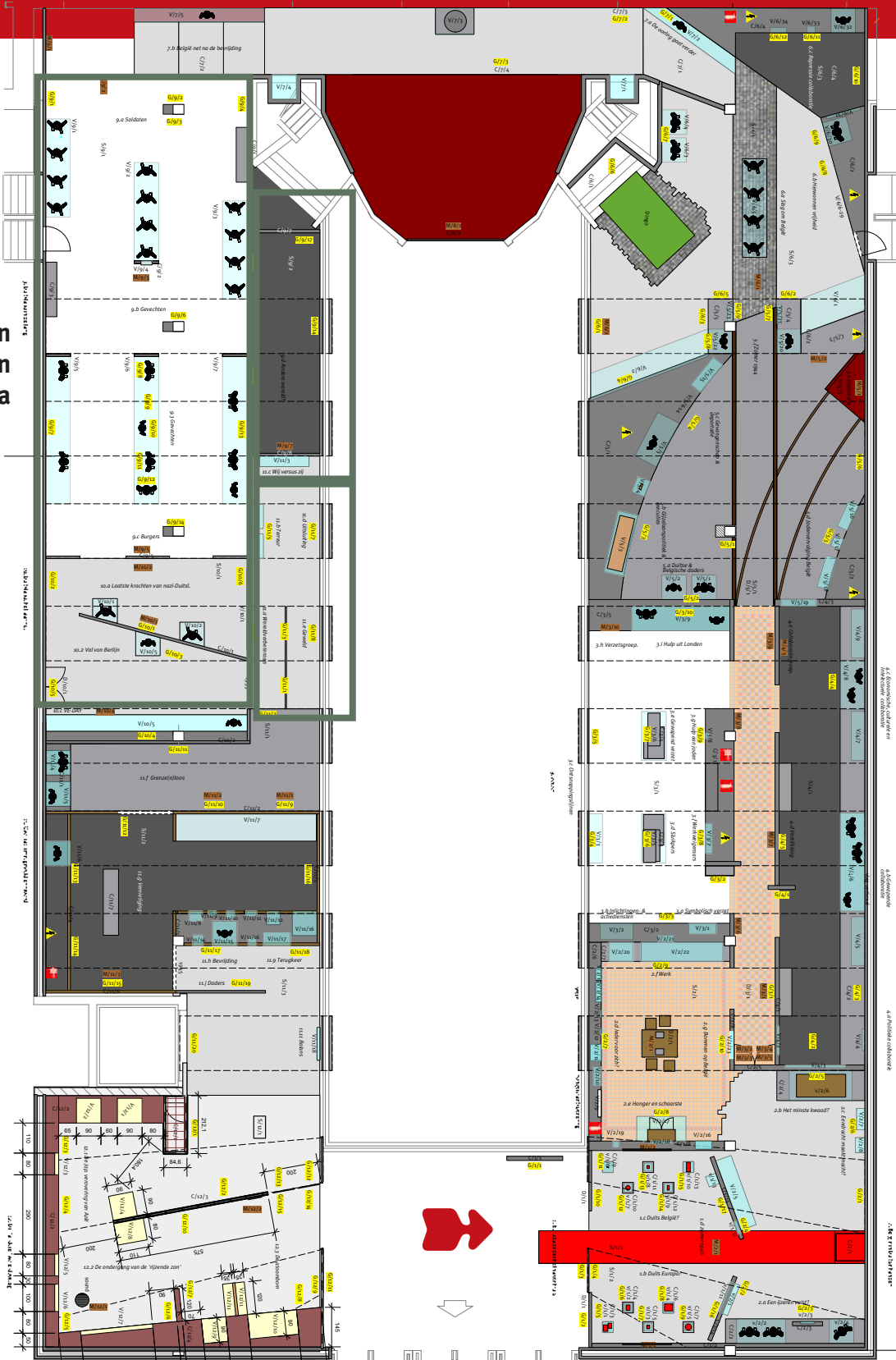
Educatieve Dienst

Inhoudstabel

<i>Het einde van de oorlog in Europa</i>	
Plan	3
Vóór het bezoek	4
Tijdens het bezoek	13
Activiteitenfiche	25
Activiteitenfiche (oplossing)	30
Glossarium	35
Bibliografie	38
Het pedagogische aanbod van het WHI	41

Plan 1^e verdieping

Het einde van de oorlog in Europa

Vóór het bezoek

Het einde van de oorlog in Europa 1944-1945

Duitsland in de tang

Duitsland in de tang

Buiten de Belgische landsgrenzen gaan de gevechten onverminderd voort. Terwijl de opmars in het westen bij de Rijn stagneert, rukt het Rode Leger meedogenloos verder op. Het *Reich* verliest zijn bondgenoten én de strijd. De weg naar Berlijn ligt open.

Voor soldaten en burgers, in het winnende of verliezende kamp, is het einde van de gevechten in zicht. Miljoenen mensen hopen op een terugkeer naar een leven zonder lijden.

Het einde kleurt echter niet voor iedereen gelijk: sommigen juichen de verplettering van de vijand of de overwinning toe, anderen gaan argwanend een (nieuwe) buitenlandse bezetting tegemoet.

De strijdende legers

Het Rode Leger: wraak en opoffering

Het Rode Leger maakt onbeperkt gebruik van de middelen uit de Sovjet-Unie. Miljoenen mannen en vrouwen worden gedwongen de wapens op te nemen. De Sovjetsoldaten genieten weinig opleiding, worden haastig uitgerust en zonder verwijl naar het front gestuurd. Hun overlevingskansen liggen dan ook heel wat lager dan die van de Westerse troepen. Ver van huis, zonder verlof achter de linies, ontdekken ze stap voor stap wat de Duitse bezetting in hun land en bij hun landgenoten heeft aangericht.

Het Rode Leger trekt richting Duitsland en drijft op wraakgevoelens tegenover het “fascistische monster”. De propaganda en de politieke indoctrinatie van de troepen transformeren de oorlog in een heilige strijd tegen de “schenders van de Russische natie”.

De ‘Grote Patriottische Oorlog’ is een heroveringsoorlog, een plicht voor elke Sovjetburger. Geen enkele inspanning en geen enkel leven wordt gespaard, enkel het einddoel telt: Berlijn en het hart van het Derde Rijk.

Oesjanka en Sovjet winteruniformjas, ca. 1943-1944. Door het toenemende aantal soldaten ziet het Rode Leger zich verplicht eenvoudige en praktische uniformen in gebruik te nemen, aangepast aan de weersomstandigheden aan het front.

De leefwereld van de Sovjetsoldaat wordt bepaald door de schijnbaar eindeloze strijd, de alomtegenwoordigheid van de dood... en de communistische partij die alles en iedereen omkadert. De soldaten moeten het stellen met enkele brieven van het thuisfront en wat ontspanningsmomenten met wapenbroeders.

Door de Duitse vijand als minderwaardig beschouwd, geconfronteerd met de gruwel van een meedogenloze oorlog, worden de wraakgevoelens bij de Sovjetsoldaten zowat dagelijks gevoed. In naam van die wraakzucht worden er op grote schaal oorlogsmisdaden (verkrachting, plundering, moord op gevangenen, foltering, ...) gepleegd.

Door een luidspreker klinkt het Sovjet-lied 'Wacht op mij'. Het bekende gedicht van de Russische schrijver, dichter en oorlogscorrespondent Konstantin Michajlovitsj Simonov (1915-1979), over een frontsoldaat die zijn verloofde vraagt om op hem te wachten, werd door Matveï Blanter op muziek gezet.

Getuigenis van Elvin Kalinine, artillerieofficier, over de bevrijding door de Sovjetroepen:

“Wat ons ook verheugde, was het onthaal van de bevolkingen die we van de Duitsers hadden bevrijd. Het meest onroerende gebeurde in Belarus. Daar hadden de fascistische zich het meest uitzinnig gedragen. We doorkruisten dorpen die volledig uitgebrand waren en waarvan de inwoners, die zich in het bos hadden verstopt, verzetsstrijders waren geworden. In Polen, en zelfs in Oost-Pruisen, werden we begroet als bevrijders. De minst hartelijke waren de Balten, en dat is een eufemisme...”

Elena Joly, *Vaincre à tout prix; Des combattants soviétiques témoignent (1941-1945)*, Parijs, le Cherche Midi, 2005, p. 90.

Het Duitse leger: van veroveraar naar verliezer

Het imago van de Duitse soldaat die zegevierend in de straten van overwonnen steden paradeert, takelt in 1944 verder af. De nederlagen stapelen zich aan alle fronten op, de angst voor de meedogenloze wraak van het Rode Leger neemt toe en het moreel

daalt onder nul. De toekomst oogt somber. Kritiek, afgedaan als verraderlijk en defaitistisch, wordt door het autoritair naziregime niet geduld.

Deze mannen en vrouwen – al dan niet overtuigde nazi's – hebben de heerschappij van het Hitlerregime met wapens verdedigd, met een verbetenheid die varieerde naargelang ze tot de *Wehrmacht* of

de SS behoorden. Eenmaal in de rol van de verliezer gedwongen, zijn ze veroordeeld om op verschillende fronten de Duitse veroveringen te verdedigen en het land tegen de geallieerde invasie te beschermen.

Duitsland wordt op alle fronten teruggedrongen; de soldaten worden geconfronteerd met steeds zwaardere omstandigheden en met materiaal van steeds slechtere kwaliteit. De laatste Duitse middelen worden vooral in “geheime” wapens zoals vliegende bommen en straalvliegtuigen geïnvesteerd. De nederlaag loert om de hoek: de Duitse soldaat lijkt enkel nog een “keuze” te hebben tussen dood of gevangenschap.

De Westerse legers: onder de vlag van de verenigde naties

In de zomer van 1944 rukken in het westen niet één leger, maar wel tientallen oorlogvoerende naties op. Dit concept groeit later uit tot een organisatie: de Verenigde Naties. De meeste soldaten zijn geen vrijwilligers die hun vaderland verdedigen of bevrijden, maar wel gemobiliseerde manschappen of koloniale troepen die in de strijd worden gestort.

Soldaten van zeer uiteenlopende horizons vinden elkaar in de gezamenlijke strijd tegen de Duitse vijand en voor de bevrijding van Europa. De Westerse geallieerden zijn beter bevoorrad dan hun tegenstanders, maar beleven desalniettemin – ver van huis en vaak in moeilijke weersomstandigheden – de gruwel van de oorlog. Die vertaalt zich in dood, verwondingen, de angst om gevangen genomen te worden...

De Westerse soldaten zijn niet moreel superieur aan hun Duitse tegenstanders of aan het Rode Leger. Ook aan deze zijde worden oorlogsmisdaden gepleegd, zij het minder talrijk.

Ondanks hun inzet en de overwinningen op Duitsland zijn voor deze soldaten de glorie van de eindoverwinning en de inname van Berlijn niet weggelegd. Tijdens de intergeallieerde conferentie van Jalta in februari 1945 wordt namelijk besloten

Jas voor een Duitse fuselier van de 1e gepantserde divisie SS Leibstandarte SS Adolf Hitler, ca. 1944.

Deze eenheid staat bekend om haar talrijke gewelddaden en oorlogsmisdaden, onder andere de afslachting van Amerikaanse krijgsgevangenen in Baugnez (Malmedy) op 17 december 1944.

Berlijn aan de Sovjet-Unie over te laten. De troepen in het westen moeten halthouden vóór ze de hoofdstad van het Reich bereiken.

*Belgisch lid van de Britse Special Air Service, ca. 1944.
De Special Air Service bestaat uit parachutisten die voor commando-operaties werden opgeleid. Tijdens het conflict telt deze eenheid vooral Britse en Franse soldaten, evenals een Belgisch eskadron.*

Thema : Krijgsgevangenen

Duitse gevangenen in geallieerde handen op het einde van de oorlog

Getuigenis van een Duitse gevangene: “(...) een kamp waar de situatie verschrikkelijk was, 60.000 gevangenen zonder onderkomen, geen hygiëne, 2.000 doden op een week tijd. Velen vluchtten weg. Het voedselrantsoen was slechts 1/25e van dat van de Amerikanen.”

Nathalie GENET-ROUFFIAC (dir.), *Des prisonniers de guerre aux personnes capturées*. Akten van de studiedag georganiseerd door de generale staf van het leger en de Historische Dienst van Defensie in mei 2007, Parijs, 2010, p. 43.

Ze krijgen het krijgsgevangenenstatuut niet, waardoor ze niet beschermd worden door de conventies van Den Haag en Genève. Ze worden in *Rheinwieslager* geparkeerd, of in kampen in Frankrijk zonder de minste infrastructuur. De gevangenen slapen in open lucht op de grond.

Geallieerde gevangenen in Japanse handen

30% van de geallieerde gevangenen sterven. Slechte behandelingen en terechtstellingen verklaren deze hoge sterftcijfers.

- De Japanners hebben de conventie van Genève uit 1929 m.b.t. krijgsgevangenen niet ondertekend.
- Het Japanse militarisme voert gewelddadige betrekkingen tussen leiders en ondergeschikten in, een gewoonte die tussen bewakers en gevangenen wordt herhaald.
- De Japanse militaire code eist dat de strijders tot het uiterste gaan en zich

moeten zelfmoorden eerder dan zich aan de vijand over te geven (wat verboden is). De geallieerde gevangenen die zich wel hebben overgegeven, worden dus als lafaards beschouwd.

- Japanners zijn overtuigd van de superioriteit van hun ras. Getuigenis van een Japanse officier, Uno Sintar: “(...) Op het slagveld hebben we de Chinezen nooit als mensen beschouwd. Wanneer je tot de overwinnaars behoort, lijken de verliezers echt miserabel. We hebben daaruit besloten dat het Yamato-ras (de Japanners) superieur was.” Geciteerd door Haruko Taya Cook & Theodore F. Cook, *Japan at War*, 1993, p. 153.

De moeilijke terugkeer van sommige krijgsgevangenen: diegenen die niet naar huis kunnen of willen terugkeren

De Balten weigeren naar hun land terug te keren, omdat het door de USSR wordt bezet.

Tsjecho-Slowakije weigert de terugkeer van de Sudeten (die dan door Oostenrijk worden onthaald).

Joegoslavië weigert de mensen van Duitse origine (de *Schwabendeutschen*, die ook door Oostenrijk worden onthaald).

De moeilijke terugkeer van sommige krijgsgevangenen: het Sovjetvoorbeeld

De Sovjetkrijgsgevangenen worden door de Russische overheid argwanend bekeken. Na de conferentie van Jalta sluiten Groot-Brittannië, de Verenigde Staten en later ook Frankrijk een akkoord met de USSR (11/02/1945), waarin ze beloven alle personen met de Sovjetnationaliteit (burgers en militairen) aanwezig op hun grondgebied en op de grondgebieden die ze controleren uit te leveren aan de USSR, zelfs als die personen niet naar de USSR wensen terug te keren.

Na hun bevrijding worden ze ondervraagd door speciale detachementen van de NKVD, die verraders zoeken. Ze brengen vervolgens enkele weken of maanden in “filtratie- en controlekampen” door. Daarna worden ze naar huis gestuurd of moeten ze aan de heropbouw meewerken, in “heropbouw bataljons” die veel van dwangarbeidskampen weg hebben. Sommigen worden in andere kampen ondergebracht of tot werkstraffen veroordeeld. Ze

Houten vogel vervaardigd door een Sovjetkrijgsgevangene in Stalag XVII-B (Krems-Gneixendorf, Neder-Oostenrijk), ca. 1945. Van 1941 tot 1945 maakt Duitsland tussen de vijf en zes miljoen Sovjetgevangenen. Ze worden als minderwaardige wezens beschouwd. Minstens 3,5 miljoen van hen sterven in gevangenschap.

ondergaan sancties omdat er wordt van uitgegaan dat een goede soldaat de dood boven de overgave verkiest en omdat ze door de burgermentaliteit zouden besmet zijn.

Ze krijgen pas materiële hulp in 1956, met recuperatie van graad, onderscheidingen en pensioen. Het veteranenstatuut wordt pas in 1995 verleend.

Duitsland, jaar nul

In de lente van 1945 lijkt de nederlaag voor Duitsland nabij. De nazileiders kiezen er echter voor het Duitse volk op te offeren. Van capitulatie kan geen sprake zijn. Het fanatisme loont niet: Berlijn wordt belegerd, Hitler en zijn naaste medewerkers plegen zelfmoord en nazi-Duitsland beleeft zijn laatste uren. De overgave wordt

Houten paneel Wir kapituleren nie!, Duitsland, 1945.

Dit paneel met opschrift "We zullen ons nooit overgeven!" is afkomstig uit de ruïnes van een in de strijd vernietigde fabriek in Lüben (Lubin) in Neder-Silezië. De beschadigingen zijn door Sovjetkogels en granaatscherven veroorzaakt. Het symbolische stuk wordt op 22 augustus 1945 tijdens een militaire zending in de Sovjetbezettingszone door de Belgische majoor Gabriel P. Weil gerecupereerd.

op 7 en 8 mei 1945 ondertekend. Terwijl de overwinning wereldwijd wordt gevierd, proberen miljoenen vluchtelingen en daklozen te overleven.

De overwinning alleen is niet voldoende. De geallieerden willen via internationale rechtspraak de Duitse oorlogsmisdaden en de ontdekte gruwel uit de concentratiekampen en uitroeiscentra berechten.

Het einde van Adolf Hitler

Naarmate het conflict vordert, verliest Adolf Hitler elke zin voor realiteit: hij blijft in de overwinning geloven. Als de strijd toch wordt verloren, dan mag het Duitse volk het naziregime niet overleven. Hij beveelt tot de laatste snik te vechten en alle installaties die in geallieerde handen kunnen vallen te vernietigen.

Zodra het Rode Leger Berlijn bereikt, sluit Hitler zich in een bunker onder de

Rijkskanselarij op. Hij weigert de stad voor veiligere oorden te verlaten. Vanuit die ondergrondse schuilplaats blijft hij onmogelijk uit te voeren orders doorgeven aan generaals die geen troepen meer hebben. Terwijl de laatste verdedigers van Berlijn sterven, ontzet de *Führer* zijn naaste medewerkers – Himmler en Göring – uit hun functie omdat ze met de Westerse geallieerden hebben onderhandeld.

In de nacht van 28 op 29 april 1945 treedt Hitler in het huwelijk met Eva Braun. De volgende dag pleegt het echtpaar zelfmoord. Alvorens die laatste daad te stellen, dicteert hij een politiek testament. Daarin bevestigt hij nog eens zijn antisemitisme en duidt hij Karl Dönitz als opvolger aan het hoofd van het *Reich* aan.

Bronzen buste van Rudolf Hess, ca. 1941. Rudolf Hess was adjunct en persoonlijke secretaris van de Führer tot in 1941. Het beeld bevond zich in de Rijkskanselarij en viel waarschijnlijk om toen de Sovjetartillerie eind april 1945 Berlijn onder vuur nam. Het werd door Walter Ganshof van der Meersch in de ruïnes gevonden.

De val van Berlijn

In 1945 hebben de Sovjetlegers slechts één doelwit: Berlijn. Om de Duitse hoofdstad in handen te krijgen, speelt Stalin twee mannen in een wedloop tegen elkaar uit, Georgi Zjoekov en Ivan Konev. Dankzij hun gezamenlijke inspanning kan het Rode Leger op 24 april over twee fronten Berlijn omcirkelen.

Voor de geallieerde troepen in het westen is Berlijn op dat moment geen doelwit meer. Het lot van de hoofdstad is reeds in februari 1945 tijdens de conferentie van Jalta bezegeld. Stalin eiste toen het volledige grondgebied ten oosten van de Elbe op, als vergoeding voor de verliezen geleden door het Sovjetvolk. Op 15 april wordt de opmars in het westen gestaakt.

De Duitse troepen blijven wanhopig weerwerk bieden, desondanks vallen hun stellingen een voor een in de handen van maarschalk Zjoekov. De strijd wordt straat na straat, huis per huis uitgevochten. De Sovjetsoldaten maken komaf met de symbolen van nazi-Duitsland: zo nemen ze de Kanselarij met de bunker van de *Führer* in en wappert de rode vlag al snel op de Reichstag.

Op 3 mei 1945 komt een einde aan de gevechten in de verwoeste straten van de hoofdstad. Berlijn is gevallen. Voor de Duitse bevolking breekt een periode van overleving aan, een periode gekenmerkt door de angst voor de Sovjet-Russische wraak.

Purple Heart, onderscheiding verleend door de president van de Verenigde Staten aan soldaten die tijdens de gevechten gewond of gedood worden.

VE-Day

Vanaf 1 mei 1945 neemt admiraal Karl Dönitz, aangeduid als Hitlers opvolger, de nodige maatregelen om vredesonderhandelingen met de Westerse geallieerden op te starten. Dönitz geeft de Duitse soldaten de raad zich eerder aan hen over te geven dan aan de Sovjetroepen die hun gevangenen vaak onmenselijk behandelen. Daarnaast beveelt hij de executie van alle Duitse soldaten die zich aan desertie schuldig maken.

De geallieerden vegen alle Duitse voorstellen van tafel en eisen een onvoorwaardelijke capitulatie. Op 7 mei 1945 tekent de Duitse generaal Alfred Jodl in Reims (Frankrijk) uiteindelijk de overgave. De volgende dag treedt het akkoord in werking. Stalin eist echter dat in Berlijn een tweede capitulatie onder Sovjetcontrole wordt ondertekend: dat gebeurt in de nacht van 8 op 9 mei 1945.

Een paar fanatieke eenheden leveren op dat moment nog wat sporadisch strijd, maar de volgende ochtend zwijgen de wapens definitief.

Na zes jaar oorlog is het eindelijk VE-Day (Victory in Europe Day), “dag van de overwinning in Europa”. Het nieuws verspreidt zich als een lopend vuurtje en de feestvreugde barst wereldwijd los. Van Parijs tot Moskou, van New York tot Brussel... overal wordt spontaan de herwonnen vrede gevierd.

In Europa zijn nu nieuwe machten aan zet: de eerste stappen richting een toekomstige verdeling van Duitsland worden gezet. De overwinnaars bakenen er bezettingszones af, die in de volgende jaren tot een echte splitsing van het land zullen leiden.

Een nieuwe vorm van rechtspraak

De geallieerden willen de misdaden van de nazileiders absoluut bestraffen en richten daarom een internationaal militair tribunaal op. Dat rechtcollege zetelt in Neurenberg, een Duitse stad die tijdens de naziperiode is uitgegroeid tot een van de symbolen van het Derde Rijk.

Het bekendste proces loopt van 14 november 1945 tot 1 oktober 1946 en berecht 24 nazikopstukken. “Oorlogsmisdaad” (het overtreden van oorlogswetten) behoort tot de aanklachten, maar er worden ook nieuwe begrippen over gerechtigheid en moraliteit ontwikkeld. Zo worden concepten ingevoerd als “misdaad tegen de vrede” (de voorbereiding en de uitvoering van een aanvalsoorlog) en vooral “misdaad tegen

de mensheid” (moord, uitroeiing, het in slavernij voeren, deportatie of vervolging op grond van politieke, raciale en religieuze redenen). Daarop ent zich dan nog het concept “genocide”, de opzettelijke eliminatie van een etnische, nationale of religieuze groep.

Twaalf verdachten worden veroordeeld en terechtgesteld. Enkel Hermann Göring ontspringt de eigenlijke terechtstelling door in zijn cel zelfmoord te plegen. Andere processen tegen lagere officieren en burgers volgen; sommigen genieten de verzachtende omstandigheid enkel bevelen te hebben opgevolgd.

De processen van Neurenberg luiden het tijdperk van de internationale rechtspraak in, maar vertalen enkel de rechtspraak van de overwinnaars. Oorlogsmisdaden gepleegd door het geallieerde kamp komen niet aan bod.

Tijdens het bezoek Het einde van de oorlog in Europa

Het einde van de oorlog in Europa (1944-1945)

De bevrijding van België betekent niet dat de oorlog voorbij is: Duitsland werd wel op de knieën gedwongen, maar is nog niet volledig verslagen. Als buurland van Duitsland is België een belangrijk basiskamp voor de Westerse geallieerden, maar de aanwezigheid van de soldaten verloopt niet altijd even probleemloos. Duitsland is ook nog niet uitgeteld: de dodelijke V-bommen en het offensief in de Ardennen bewijzen dat. Het *Reich* komt meer en meer in een wurggreep terecht: vanuit het oosten komt de onverbiddelijke Sovjetpletwals en in het westen rukt het front gevormd door Amerikanen, Britten, Fransen, Canadezen, Polen, Belgen, ... langzaam maar zeker op. De Duitse troepen bezwijken stilaan onder de druk. De verliezen stapelen zich op; talrijke soldaten worden gevangengenomen of geven zichzelf over. Wanneer de hoofdstad van het voormalige Derde Rijk in mei 1945 valt, kan Europa eindelijk de overwinning vieren, hoewel het continent in puin ligt. Voor Duitsland breekt een nieuw tijdperk aan.

Duitsland in de tang

Gevechten

Operatie Bagration

Wanneer de geallieerden in de zomer van 1944 een nieuw front in het westen openen, is voor de Sovjet-Unie het uur van de wraak aangebroken. Het Rode Leger lanceert een gigantisch offensief met meer dan twee miljoen soldaten die tussen 22 juni en 29 augustus 1944 de *Wehrmacht* meer dan 600 km terugdringen.

Operatie Bagration betekent het einde van de offensieve kracht van het Duitse leger. Aan het einde van de zomer zijn ongeveer 300.000 Duitse soldaten gesneuveld en meer dan 150.000 krijgsgevangenen genomen. Met operatie Bagration bereikt het Rode Leger ook de grens van het *Reich*.

Het offensief leidt tot een van de zwaarste Duitse nederlagen, maar kost ook aan zo'n 180.000 Sovjetmenschappen het leven. Voor Stalin telt enkel het resultaat: de Duitsers worden tot Warschau (Polen) teruggedrongen. De *Wehrmacht* vormt in het oosten niet langer een bedreiging.

*Gymnastiorka van
het zomeruniform
van een
sovjetsoldaat
(landmacht) ca.
1944.*

Het noordelijke front

Kenteken van de 5e Panzerdivision "Wiking", ca. 1941.

Deze SS-eenheid telt vooral Scandinavische vrijwilligers in dienst van nazi-Duitsland.

In januari 1944 komt er na drie jaar eindelijk een einde aan de Duitse en Finse belegering van Leningrad (Sint-Petersburg). Het is voor het Rode Leger het signaal om opnieuw in de aanval te gaan.

De verslagen Duitse troepen trekken zich in Estland terug. De opmars van het Rode Leger stuit er op de stad Narva, die onder andere wordt verdedigd door een groot aantal *Waffen-SS*'ers. Het gaat daarbij vooral om militaire collaborateurs, die uit diverse Europese landen komen. Ook "Belgische" *Waffen-SS*-eenheden nemen deel aan de strijd. Daarnaast strijden tienduizenden Estse vrijwilligers, die een nieuwe Sovjetverovering willen vermijden, mee.

Ondanks hun onderbezetting houden de verdedigers tot in de zomer van 1944 stand, wanneer de lancering van operatie Bagration in het zuiden hen dreigt te omcirkelen. Ze worden in oktober tot in Koerland (in Letland) teruggedrongen en de Baltische Staten worden – ondanks nationalistische weerstand – opnieuw door de Sovjet-Russen bezet.

De Balkan

Door de Sovjetopmars wisselen de Duitse bondgenoten in de Balkan in augustus-september 1944 van kamp. In Roemenië wordt door een royalistische staatsgreep een daadwerkelijke ommekeer in de allianties onderhandeld. Bulgarije wordt op enkele dagen tijd door het Rode Leger onder de voet gelopen en ziet zich verplicht mee tegen Duitsland te vechten.

In oktober 1944 vindt in Hongarije een putsch plaats die een einde aan de onderhandelingen met de geallieerden maakt. Admiraal Miklós Horthy wordt door de Duitsers opzij gezet, de macht is nu in handen van de pronazistische partij van de Pijlkrusers, al volgen niet alle Hongaarse militaire eenheden de nieuwe machthebbers. Onder het fascistisch bewind houdt Hongarije tot aan de zware slag om Budapest in de winter van 1944-1945 stand tegen het Rode Leger. Duizenden Hongaarse Joden die in de lente van 1944 aan de deportatie richting Auschwitz wisten te ontsnappen, worden door de Hongaarse fascistena vermoord.

In Albanië en Joegoslavië wordt het oprukkende Sovjetleger door de weerstanders geholpen. In het zuiden trekken de Duitse troepen in Griekenland noordwaarts om aan een wurggreep te ontsnappen.

De laatste hindernis op de route van het Rode Leger is het Kroatië van de pronazistische Ustasabeweging. De strijd duurt er tot mei 1945. Kroatische gevangenen worden het slachtoffer van de wraak van communistische partizanen. Niet-

communistic Servische weerstanders worden door de geallieerden aan hun lot overgelaten.

Warschau

In de zomer van 1944 is de bevrijding van Polen nabij. Het Rode Leger rukt pijlsnel op en de Duitsers lijden zware verliezen. Met de val van de nazi's doemt voor Polen nu het schrikbeeld van een Sovjetbezetting op.

Ondanks geallieerde tegenzin organiseert het over de stad. De geallieerden reageren nauwelijks: het Rode Leger houdt halt voor de stad en de Westerse bondgenoten slagen er zonder Sovjettoestemming niet in hulp te bieden. Bij gebrek aan externe steun capituleert de weerstand op 2 oktober 1944. De Sovjet-Russische troepen betreden de stad pas in januari 1945.

Doel: Berlijn

Na een maandenlange voorbereiding en handhaving van de stellingen lanceert het Rode Leger in januari 1945 zijn laatste grote offensieven. Duitsland hevelt zijn resterende elite-eenheden naar dat front over, maar kan de opmars niet stuiten.

Voor de wedloop naar Berlijn zet Stalin zijn twee beste maarschalken in, Ivan Konev en Georgi Zjoekov. Hun troepen palmen in enkele weken tijd honderden kilometers in en slaan de laatste Duitse tegenaanvallen af. Ten zuiden van deze grote opmars ligt na de val van Budapest op 13 februari 1945 de weg naar Oostenrijk open. In maart wordt reeds hoofdstad Wenen bereikt.

Op datzelfde ogenblik staat het Rode Leger ook op slechts 50 km van Berlijn. Op 16 april 1945, wanneer Stalin vaststelt dat de Duitse gevechten met de Westerse bondgenoten zo goed als stilliggen, geeft hij zijn troepen het bevel de stad zo snel mogelijk in te nemen. De strijd om Berlijn is begonnen.

Market Garden

Market Garden: twee operaties die volgens de Britse maarschalk Bernard Montgomery de Westerse geallieerden moeten toelaten via Nederland Duitsland te bereiken. Operatie *Market* dient troepen op de bruggen tussen Eindhoven en Arnhem af te zetten, terwijl operatie *Garden* vier dagen inplant voor de opmars van Britse landtroepen tot in Arnhem.

De operaties worden op 17 september 1944 gelanceerd. De droppings verlopen aanvankelijk probleemloos, maar de inname van de bruggen loopt heel wat vertraging

Sovjetonderscheiding voor de bevrijding van Warschau. Het Rode Leger betreedt de Poolse hoofdstad op 17 januari 1945, vijf maanden nadat Duitsland de opstand van de stad heeft neergeslagen.

op en de opmars van de grondtroepen is moeizamer dan verwacht. Na negen dagen van strijd moeten de overgebleven luchttroepen zich noodgedwongen achter de geallieerde linies terugtrekken, terwijl de verst gevorderde eenheden worden gevangengenomen of verslagen. *Market Garden* betekent de start van een ware tragedie voor Nederland. Het land valt uit elkaar in een bevrijde zone in het zuiden en een bezette zone in het noorden. De bezetter verbiedt als vergelding alle voedseltransporten: het is de Hongerwinter.

Meer dan 20.000 Nederlanders sterven een hongerdood.

Springhelm voor een Britse parachutist, model '42, ca. 1944.

De Britse en Poolse parachutisten worden rond Arnhem "een brug te ver" gedropt. Ze komen zonder munitie en zonder ondersteuning te zitten, waardoor ze zware verliezen lijden.

Slag om de Schelde

In de herfst van 1944 komt de opmars in het westen tot stilstand. De afstand tot de Normandische havens die de bevoorrading verzekeren en de mislukking van *Market Garden* maken een groot offensief in de richting van het *Reich* onmogelijk. De Westerse geallieerden moeten absoluut een haven in handen krijgen die de behoeften kan voeden.

Antwerpen is wel bevrijd, maar de haven is onbruikbaar door de aanwezigheid van Duitse troepen in de Scheldemonding en omdat de rivier nog vol mijnen ligt. Op 2 oktober 1944 wordt een operatie gelanceerd waaraan Britten – waaronder Belgische commando's –, Canadezen en Polen deelnemen. In opeenvolgende golven naderen de Westerse geallieerden hun einddoel: het versterkte eiland Walcheren in Zeeland, dat voor de Duitsers een strategische positie bekleedt bij de controle van de Scheldemonding. Walcheren wordt zwaar gebombardeerd. De monding moet ook worden ontmijnd, een taak die onder meer aan een Belgische escadrille van de *Royal Navy* wordt toevertrouwd. Op 1 november 1944 wordt de ultieme aanval op Walcheren ingezet (operatie *Infatuate*). Ze stuit op een hevig Duits verzet die pas een week later eindigt. Meer dan 40.000 Duitse soldaten worden krijgsgevangen genomen. Twintig dagen later, na de ontmijning van de riviermonding, vaart het eerste geallieerde konvooi de Antwerpse haven binnen.

Muts voor een Britse commando, ca. 1944.

De Britse 4e commandobrigade, die Belgische troepen telt, wordt belast met de inname van het eiland Walcheren.

Slag om de Ardennen

Met een verrassingsoffensief in de Ardennen zetten de Duitsers alles op alles. Ze willen hun huzarenstukje van 1940 overdoen, naar Antwerpen oprukken

Paar Amerikaanse sneeuwschoenen, ca. 1944. In 1944-1945 kennen de Ardennen een bijzonder harde winter.

en de geallieerde bevoorrading in het westen onderuithalen om een aparte vrede af te dwingen. In de winter van 1944 zijn slechts enkele Amerikaanse eenheden in de regio aanwezig. Op 16 december 1944 dringen de Duitsers geheel onverwacht België binnen, waarbij ze paniek onder de burgerbevolking veroorzaken. De opmars kleurt soms erg bloedig, met moorden op krijgsgevangenen en burgers. Het Duitse offensief komt tot stilstand bij de Maas: de weersomstandigheden zijn bijzonder moeilijk, er is een tekort aan brandstof en de geallieerden sturen

versterkingen uit.

De Amerikaanse eenheden bieden heel wat weerstand rond de verkeersknooppunten, in het bijzonder in Bastenaken en Sankt-Vith. De Belgische SAS en pas opgerichte bataljons Belgische fuseliers nemen eveneens deel aan de verdediging van het land. Vanaf 23 december 1944, wanneer de weersomstandigheden de tussenkomst van het vliegwezen (met Belgische piloten van de RAF) mogelijk maken, kunnen de geallieerden weerwerk bieden en de Duitsers terugdringen.

Eind januari 1945 is het Ardennenoffensief voorbij. De balans is zwaar: de strijd kost aan ruim 100.000 mensen het leven. Voor Duitsland is nu ook de laatste hoop op een ommekeer in het westen vervlogen.

Hürtgenwald

Het is een misvatting te denken dat het geallieerde offensief richting Berlijn een triomftocht is, waarbij enkel gedemoraliseerde Duitse soldaten moeten worden overwonnen. Aan de Duitse grens wordt hevig weerwerk geboden, waardoor de geallieerde opmars vastloopt.

Eén strijd is symbolisch voor het Duitse verzet dat na september 1944 nog steeds wordt geboden: de slag om het Hürtgenwald, een bos ten zuidoosten van Aken. Wanneer de

Paternoster uitgedeeld aan de Amerikaanse troepen in de buurt van Aken, eind 1944.

Het geloof en het religieuze gevoel, dan sterk aanwezig in de maatschappij, groeien in oorlogstijd. Ze bieden de soldaten hoop en houvast in bijzonder moeilijke omstandigheden.

geallieerden er de Siegfriedlinie (een versterkte verdedigingslijn die de Duitse grens beschermt) willen doorbreken, botsen ze er op sterke Duitse troepen. Gedurende enkele maanden brengt de *Wehrmacht* de Amerikaanse troepen zware verliezen toe. Pas in februari 1945 kunnen de Amerikanen de overwinning claimen. In realiteit gaat het om een pyrrhusoverwinning. De menselijke kostprijs ligt bovendien zeer hoog. Zo'n 28.000 Duitsers en minstens 33.000 Amerikanen sneuvelen. De strijd om het Hürtgenwald wordt zo een van de zwaarste Amerikaanse tegenslagen in Europa.

Het oversteken van de Rijn

De Duitse troepen op de linkeroever van de Rijn worden in februari 1945 overwonnen, maar voor de Westerse geallieerden blijft de rivier een gevaarlijke hindernis. De meeste bruggen over de Rijn zijn vernietigd of zwaar beschadigd; enkel de spoorwegbrug in Remagen kan op 7 maart 1945 nagenoeg intact worden ingepalmd.

De geallieerdengaanlievervoorzichtigtewerkenplannen verschillende operaties over een groot deel van het stroomgebied. Massale bombardementen op de Duitse verdediging, grootschalige inzet van amfibievoertuigen en dropping van parachutisten moeten sleutelposities op de rechteroever opleveren. Deze operaties vinden plaats tussen 22 en 28 maart 1945. De Rijn wordt op enkele dagen tijd op verschillende plaatsen overgestoken. Op de oostelijke oever zetten de geallieerden bruggenhoofden uit.

Zo verliezen de Duitsers definitief de controle over het westelijke front. Geen enkel obstakel hindert nu nog een snelle geallieerde opmars richting het hart van het *Reich*.

De keuze van de Duitsers?

De geallieerden staan letterlijk aan de Duitse grens: de nederlaag van het *Reich* is nu wel erg dichtbij. Een aanslag tegen Hitler op 20 juli 1944 toont dat een deel van het leger niet langer in de overwinning gelooft. Bovendien proberen naaste medewerkers van de *Führer*, zoals Heinrich Himmler, onderhandelingen met de Westerse geallieerden op te starten.

Een minderheid overtuigde nazi's blijft geloven dat alles nog mogelijk is, maar de meeste Duitsers hebben begrepen dat de eindoverwinning nog slechts een illusie is. Voor de soldaten draait alles om de verdediging van het land; de propaganda richt zich op een totale oorlog en een tactiek van verschroeide aarde. In het oosten wordt massaal gedeserteerd om niet door het Rode Leger te worden gevangengenomen:

Richtingaanwijzer Adolf-Hitler-Rheinbrücke, 1945.

De nazi-aanwijzingen met de naam van de Führer worden door de Duitse burgers genadeloos vernietigd, maar zijn door de geallieerde soldaten zeer gegeerd.

krijgsgevangenen genomen worden in het westen lijkt de betere optie.

In Berlijn roept Joseph Goebbels, minister van Volksvoorlichting en Propaganda, op om een ultieme strijd op leven en dood te voeren. Dit moet de geallieerden ertoe aanzetten van de verovering van Duitsland af te zien.

Desertie en uitingen van defaitisme worden zwaar bestraft. Talloze Duitsers, vooral in het westen, verkiezen echter de nakende nederlaag toe te geven en de strijd te staken.

De laatste krachten van Nazi-Duistland

Nazi-Duitsland mobiliseert zijn laatste krachten om de nederlaag af te wenden. De nationalistische ideologie verheerlijkt de verdediging van het bedreigde vaderland, zelfs als die het ultieme offer vergt.

De *Wehrmacht* is uitgeput en trekt op alle fronten terug, de steden van het *Reich* ondergaan doorlopend bombardementen en het moreel van de Duitse bevolking zakt onder nul. In een laatste stuiptrekking worden jongeren, vrouwen en oude mannen gemobiliseerd om de militaire tekorten aan te vullen. Met rudimentaire wapens van slechte kwaliteit en nauwelijks opgeleid worden mannen die te oud voor het leger waren nu in de *Volkssturm* ingelijfd, een massalichting die het land moet verdedigen. Ook jongens en meisjes van de *Hitlerjugend*, soms pas twaalf

Decreet van Hitler over de oprichting van de Volkssturm, 25/9/1944.

“Na vijf jaar zware gevechten en omdat onze Europese bondgenoten de strijd hebben opgegeven, bereikt de vijand sommige van onze grenzen. Hij verzamelt al zijn krachten om ons *Reich* te verpletteren, om het Duitse volk en zijn sociale orde te vernietigen. Zijn uiteindelijke doel is de uitroeiing van de Duitsers. (...) We mobiliseren alle Duitsers om het hoofd te bieden aan de vernietigingsdrang van onze joods-internationale vijanden. (...)”

Ik beveel:

1) De *Volkssturm* (aanvalstroepen van het volk) verzamelt (...) alle gezonde mannen tussen de 16 en 60 jaar oud. Ze zullen het grondgebied van het vaderland verdedigen met alle middelen die daarvoor nodig blijken.”

Walter HOFER, *Le national-socialisme par les textes*, Plon, 1963, pp. 268-270.

Wet van februari 1945: In de laatste oorlogsmaanden moet elke Duitse officier/soldaat een document ondertekenen waarin gesteld wordt dat in geval van desertie, defaitisme of lafheid van zijnentwege zijn familie zal worden terechtgesteld. (*Sippenhaft*: groepsverantwoordelijkheid. De verantwoordelijkheid voor criminele daden begaan door een lid van de familie wordt gedeeld door alle andere leden.)

Van de 45 man waren er maar 10 van de *Hitlerjugend*; de anderen waren veertigers en vijftigers. *Herr Wolff*, wiens zoon als sergeant gesneuveld was in de *Waffen-SS*, was 65. Ik keek met enig begrip naar hen: ongedisciplineerd, te oud, lichamelijk niet in conditie en die zwart-rode armbanden waarop stond *Deutsche Wehrmacht*. Als hun aanvoerder was ik erg bewust van mezelf en mijn leeftijd. Er zaten enkele vaders van schoolvrienden tussen.”

Getuigenis van Alfons Heck, 17 jaar, *Traces of War* <https://www.tracesofwar.nl/articles/1884/Hitlerjugend.htm#h3356> (14/02/2019).

jaar oud, moeten aan de oorlog deelnemen. Wapens worden eveneens aan burgers uitgedeeld en propaganda spoort ze aan zich tot de dood te verzetten (*Wehrwolf*). Deze eenheden van de laatste kans – onvoldoende voorbereid en soms onder dwang gerekruteerd – lijden zware verliezen of storten volledig in wanneer ze tegenover strijdvaardige troepen komen te staan. Sterven voor het vaderland is geen vaag concept meer, maar wordt voor de Duitse bevolking een harde realiteit.

Thema: de burgerbevolking

“We hadden geen stroom, geen gas, geen water. We kookten in een haardje gemaakt van vuurvaste stenen, water werd aan een pomp in de straat gehaald. Daar stond een lange wachtrij. In de straat lag nog meer puin dan voordien, stinkende kadavers van paarden lagen langs de baan, hier en daar een lijk op het voetpad. De Duitsers baanden zich een weg, druk in de weer, met manden, zakken en tassen. Er viel nog iets te rapen in een verbrande suikerfabriek. Door een opengereten keldergat werd naar enkele kilo’s bruine suiker gegrabbeld. Maar het gebouw stortte al snel in en de plundersaars werden bedolven.”

Getuigenis van Dorothea Günther (geboren in 1914) over het einde van de oorlog in Potsdam, dhm.de/LeMo (Kapitulation) – 5/8/2013

De burgerbevolking

De verkrachtingen

Verkrachting was steeds en is nog altijd een oorlogswapen, hoewel de daad sinds 1949 door de conventie van Genève wordt verboden en in 1996 door het Internationaal Strafhof voor ex-Joegoslavië als oorlogsmisdaad werd berecht. Sinds 17 juli 1998 is verkrachting in het kader van een algemene of systematische aanval op een burgerbevolking erkend als een misdaad tegen de mensheid (Statuut van

“Al onze huisgenoten getuigden van solidariteit. We bereidden niet enkel samen onze karige maaltijden op het geïmproviseerde kookvuur, maar we gingen ook samen water halen en wisselden raadgevingen uit. Nu vormden we echt de volksgemeenschap die jarenlang door de nazi’s werd aangemoedigd, ondersteund, geprezen en verspreid. De eerste golf Russen die ons overspoelde, richtte heel wat verwoesting aan.

Huizen en woonsten die ietwat de moeite bleken, werden geplunderd. Alle vrouwen (die gevat konden worden), van het kind tot de bejaarde, werden verkracht. Wanhoop verspreidde zich als een lopend vuurtje, zelfmoordcijfers stegen, vooral binnen conservatieve families voor wie de wereld ineens stortte. We vernamen dat Hitler gestorven zou zijn en we vroegen ons af of dat enkel een gerucht zou zijn. Maar Hitler interesseerde niemand meer. We hadden nu andere zorgen, we moesten het hoofd boven water houden, het heden bedwingen. Het verleden kon ons niet meer deren, we zorgden er enkel voor dat we de volgende dag iets te eten hadden.”

Getuigenis van Dorothea Günther (geboren in 1914) over het einde van de oorlog in Potsdam, dhm.de/LeMo (Kapitulation) – 5/8/2013

Getuigenis van Heinz-Gerhard Quadt over de gebeurtenissen in Demmin, waar ongeveer duizend gevallen van zelfmoord plaatsvonden (op een bevolking van 16.000 à 17.000 inwoners + vluchtelingen) als gevolg van de plunderingen, moorden, brandstichtingen en verkrachtingen door de Russen op 1 mei 1945.

“Ik moet daar nog aan toevoegen dat mijn moeder ook verkracht werd. En daarom liep ze met ons (de 4 kinderen) en met de burens naar (de rivier) de Tollense, waar ze vastberaden was zich te verdrinken. Dan heb ik, als oudste, haar beetgepakt. Mijn broer en zussen (...) hebben veel later vernomen dat ik mijn moeder heb tegengehouden, ze uit die trance heb gehaald, om te beletten dat ze zich in het water zou gooien. Er waren overal mensen. Er werd geroepen. Mensen waren klaar om te sterven. Ze zeiden tegen de kinderen: ‘Willen jullie nog leven? De stad staat in brand. Die en die zijn ook al dood. Neen, wij willen niet meer leven!’. En dus liepen de meeste mensen de rivier in. Anderen hebben zich opgehangen, ofwel aan de haken van de grote ketels, ofwel aan de raamkrukken. Velen hadden ook gif, vooral de dokters en de apothekers. Sommigen hadden nog een revolver. Maar de meesten zijn naar de rivier getrokken. Zelfs de Russen werden angstig. Er waren gevallen waar zelfs de Russen gepoogd hebben mensen op te vissen om te beletten dat ze zouden verdrinken. Maar er waren er honderden die ze niet hebben kunnen tegengehouden. En de bevolking hier leefde in een gigantische paniek.”

“Am Sinn des Lebens irre geworden”, Kriegsende in Demmin, tekst van de NDR1 (Radio MV) – raadpleging op 16 augustus 2013.

Rome van het Internationaal Strafhof).

Verkrachting wordt als de beloning van de overwinnaar gezien. Het is een cultureel wapen in een genocide (bv.: de slachtpartij van Nankin in december 1937-januari 1938, of Bosnië in de jaren 1990).

Verkrachting wordt gebruikt om de mannelijke tegenstander te vernederen (hij heeft zijn familie niet kunnen beschermen), houdt verband met wraakgevoelens en geeft als teken van solidariteit en mannelijkheid aan dat de dader tot een groep behoort. De overheid van de Democratische Republiek Duitsland (Oost-Duitsland) zal de misdaden gepleegd door de Sovjetsoldaten bij de invasie van Duitsland nooit erkennen om het imago van de Sovjetheld niet te schaden. Zelfs de Bondsrepubliek Duitsland (West-Duitsland) heeft geen plaats voor deze slachtoffers.

Thema: Geweld, vervolging

“(…) toen we vooruitgingen, zag ik een groep van ongeveer 20 ontblote lijken – mannen, vrouwen, kinderen – gewoon op een hoop gegooid. De levende gevangenen wandelden rond of zaten naast hen neer, onverschillig. (...) ze waren allemaal bleek en afgepeigerd, meer dan je voor mogelijk kan houden. De meeste doden leken een hongerdood te zijn gestorven. Hun ledematen waren zoals mijn vuist en hun huid leek op rubber dat over een skelet was gespannen. Ze bevonden zich in verschillende stadia van ontbinding en de levenden zetten hun bestaan voort alsof ze daar absoluut niet waren.”

Indrukken van majoor Hugh Stewart, commandant van de filmafdeling van het Britse 5e Leger, 19 april 1945, kamp van Belsen. Private Papers of Major H St C Stewart MBE (Document.1355), coll. IWP, London, https://www.google.com/culturalinstitute/beta/asset/private-papers-of-major-h-st-c-stewart-mbe-document-1355/pAG3_R1zv2n-Ag (oktober 2017).

*Buchenwald
“bevrijd” met
Joodse gevangenen*

Een andere wereld

De ontdekking van de kampen

Door de gevechten die zich nu in Duitsland afspelen en de herovering van het oosten door het Rode Leger ontdekken de geallieerde soldaten gaandeweg de concentratiekampen. Ze worden met absolute horror geconfronteerd...

“We had known. The world had vaguely heard. But until now no one of us had looked on this...”. Het zijn de woorden van

Meyer Levin, een Amerikaanse oorlogscorrespondent, wanneer hij op 5 april 1945 samen met de troepen van zijn land het kamp van Ohrdruf ontdekt, onderdeel van het *Konzentrationslager* Buchenwald. De Sovjettroepen hebben al op 27 januari het concentratiekamp en uitroeiingscentrum van Auschwitz-Birkenau bevrijd, maar Buchenwald is het eerste kamp dat in het westen wordt ontzet, vóór de terugtrekkende Duitse troepen de sporen van de nazimisdaden kunnen uitwissen. Verschillende rapporten van getuigen of ontsnapte gevangenen over het nazi-Duitse repressiebeleid en de genocide hebben de geallieerden zowel in het westen als in het oosten reeds in 1941 bereikt. Pas in de lente van 1945 komen de bevrijders van Europa echter oog in oog te staan met de misdaden van het naziregime. Het lijkt soms pure horror: talloze uitgehongerde, zieke en uitgeputte gevangenen, opgehoopte stapels lijken, massagraven, gaskamers...

Tussen 22 juli 1944 – wanneer het Rode Leger het ontruimde maar nog intacte uitroeiingscentrum in Lublin-Majdanek ontdekt – en de Duitse overgave in mei 1945 leggen de geallieerden de omvang bloot van het concentratie- en genocidesysteem van de nazi's. Ze botsen er op de ultieme gevolgen van een ideologisch proces dat in 1933 met de machtsovername van de NSDAP in Duitsland werd opgestart.

Proces van Neurenberg

Het ontstaan van de internationale rechtspraak

- Een internationale rechtspraak voor de berechting van zware inbreuken op het internationaal humanitair recht (cf. pedagogisch dossier Internationaal Humanitair Recht)
- Aanvankelijk gerechtshoven beperkt in tijd en geografie. Bv. 1993: internationaal strafhof voor ex-Joegoslavië (Den Haag) met rechters die de verschillende rechtstelsels vertegenwoordigen, met een hof van beroep, berechting van de voormalige president van Joegoslavië Slobodan Milosevic.
- 1994: Internationaal Strafhof voor Rwanda (Arusha)
- 2002: Internationale Rechtbank (Den Haag), eerste permanente rechtbank m.b.t. oorlogsmisdaden, misdaden tegen de mensheid, genocides

Misdaad tegen de vrede:

“Het plannen, voorbereiden, beginnen, of voeren van een agressieoorlog, of een oorlog in strijd met internationale verdragen, overeenkomsten of garanties, of de deelname aan een gemeenschappelijk plan of samenzwering voor het verwezenlijken van een van het voorgaande.”

Oorlogsmisdaad (schending van de wetten en gebruiken van de oorlog)

“(..) moord, mishandeling, of deportatie, met het oog op slavenarbeid of voor enig ander doel, van de burgerbevolking van of in bezet grondgebied, moord of mishandeling van krijgsgevangenen of van personen op zee, het doden van gijzelaars, plundering van openbaren of particulieren eigendom, willekeurige vernietiging van steden, plaatsen of dorpen, of verwoesting, welke niet door militaire noodzaak gerechtvaardigd was.”

Misdaad tegen de mensheid

“(..) moord, uitroeiing, het in slavernij voeren, deportatie en andere onmenselijke handelingen, die vóór of gedurende den oorlog bedreven zijn tegen burgerbevolking; of vervolgingen op grond van politiek, ras of godsdienst ter uitvoering van of in verband met enig misdrijf behorende tot de rechtsmacht van de Rechtbank, onverschillig of deze geschieden al dan niet in strijd met het nationale recht van het land, waar deze daden werden bedreven.”

Statut du Tribunal militaire international de Nuremberg, In *Le Procès de Nuremberg. Conséquences et actualisation. Actes du colloque international*, Brussel: ULB, 27/03/1987, pp.95-99.

Neurenberg en de artsen

21 november 1946: proces van de artsen voor het internationaal militair gerechtshof. De misdaden die er terecht worden, worden meer als oorlogsmisdaden dan als misdaden tegen de mensheid gezien.

Twintig artsen en drie ambtenaren verschijnen voor het Hof.

De debatten leiden tot een gedragscode van 10 ethische regels voor artsen, waarbij gedwongen proefnemingen op mensen en proefnemingen die tot een handicap of tot de dood kunnen leiden, verboden worden.

Activiteitenfiche

Het einde van de oorlog in Europa

Het einde van de oorlog in Europa (1944-1945)

Dankzij verschillende aanvalsacties rukken de geallieerde legers vanuit het oosten steeds verder op naar het westen.

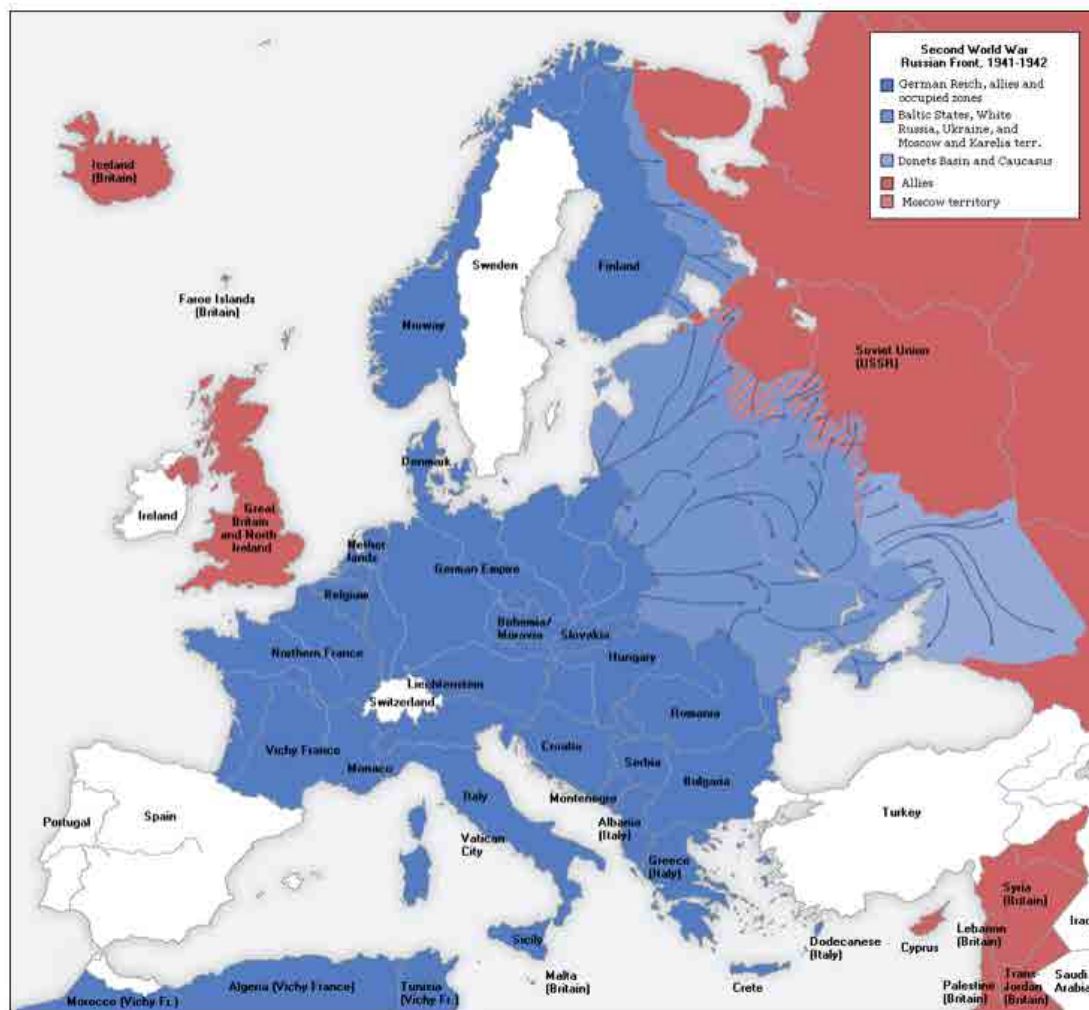
Hieronder zie je een kaart van Europa in de herfst van 1942, wanneer het nazirijk zijn grootste omvang heeft bereikt. Probeer volgende geallieerde operaties op de juiste plek op de kaart te plaatsen, en geef aan wanneer ze plaatsvonden:

Operatie Market Garden

Het Ardennenoffensief

De opstand in het getto van Warschau

Het noordelijke Sovjetfront

Thema: burgerbevolking

De laatste krachten van nazi-Duitsland

Hoe reageren het Duitse volk, de nazi-machthebbers en de geallieerde legers op de situatie waarin Duitsland tijdens de laatste oorlogsmaanden verkeert?

Gebruik de tentoongestelde voorwerpen en documenten en van de teksten om je antwoord te formuleren.

Afkondiging van Heinrich Himmler aan de Duitse bevolking, op 10 september 1944. “Sommige gewetenloze individuen lijken ervan uit te gaan dat de oorlog voor hen voorbij is wanneer ze zich overgeven aan de vijand. (...) Geen enkele deserteur zal aan de doodstraf ontkomen. Zijn onnoemelijke daad zal bovendien zware gevolgen hebben voor zijn familie. (...) Alle deserteurs zullen door een vuurpeloton worden terechtgesteld.”

Maren BÜTTNER, *Zersetzung und Zivilcourage. Die Verfolgung des Unmuts von Frauen innnationalsozialistischen Deutschland während des Krieges 1939-1945*, Universität Erfurt, 2011, p. 134.

Verordening door het hoofd van het opperbevel van de *Wehrmacht*, Wilhelm Keitel, februari 1945.

”Bloedverwanten van een terdoodveroordeelde deserteur worden met hun bezit, vrijheid of leven aansprakelijk gesteld voor het door de veroordeelde gepleegde vergrijp. De omvang van de aansprakelijkheid wordt bepaald door de *Reichsführer-SS* en de Politiechef.”

Maren BÜTTNER, *Zersetzung und Zivilcourage. Die Verfolgung des Unmuts von Frauen innnationalsozialistischen Deutschland während des Krieges 1939-1945*, Universität Erfurt, 2011, p. 134.

Getuigenis van Dorothea Günther (geboren in 1914) over het einde van de oorlog in Potsdam, dhm.de/LeMo (Kapitulation) – 5/8/2013.

“We hadden geen stroom, geen gas, geen water. We kookten in een haardje gemaakt van vuurvaste stenen, water werd aan een pomp in de straat gehaald. Daar stond een lange wachtrij. In de straat lag nog meer puin dan voordien, stinkende kadavers van paarden lagen langs de baan, hier en daar een lijk op het voetpad. De Duitsers baanden zich een weg, druk in de weer, met manden, zakken en tassen. Er viel nog iets te rapen in een verbrande suikerfabriek. Door een opengereten keldergat werd naar enkele kilo’s bruine suiker gegrabbeld. Maar het gebouw stortte al snel in en de plundersaars werden bedolven.”

Getuigenis van Dorothea Günther (geboren in 1914) over het einde van de oorlog in Potsdam, dhm.de/LeMo (Kapitulation) – 5/8/2013

“Al onze huisgenoten getuigden van solidariteit. We bereidden niet enkel samen onze karige maaltijden op het geïmproviseerde kookvuur, maar we gingen ook samen water halen en wisselden raadgevingen uit. Nu vormden we echt de volksgemeenschap die jarenlang door de nazi’s werd aangemoedigd, ondersteund, geprezen en verspreid. De eerste golf Russen die ons overspoelde, richtte heel wat verwoesting aan.

Huizen en woonsten die ietwat de moeite bleken, werden geplunderd. Alle vrouwen (die gevat konden worden), van het kind tot de bejaarde, werden verkracht. Wanhoop verspreidde zich als een lopend vuurtje, zelfmoordcijfers stegen, vooral binnen conservatieve families voor wie de wereld ineens stortte. We vernamen dat Hitler gestorven zou zijn en we vroegen ons af of dat enkel een gerucht zou zijn. Maar Hitler interesseerde niemand meer. We hadden nu andere zorgen, we moesten het hoofd boven water houden, het heden bedwingen. Het verleden kon ons niet meer deren, we zorgden er enkel voor dat we de volgende dag iets te eten hadden.”

Getuigenis van Heinz-Gerhard Quadt over de gebeurtenissen in Demmin, waar ongeveer duizend gevallen van zelfmoord plaatsvonden (op een bevolking van 16.000 à 17.000 inwoners + vluchtelingen) als gevolg van de plunderingen, moorden, brandstichtingen en verkrachtingen door de Russen op 1 mei 1945.

“Ik moet daar nog aan toevoegen dat mijn moeder ook verkracht werd. En daarom liep ze met ons (de 4 kinderen) en met de burens naar (de rivier) de Tollense, waar ze vastberaden was zich te verdrinken. Dan heb ik, als oudste, haar beetgepakt. Mijn broer en zussen (...) hebben veel later vernomen dat ik mijn moeder heb tegengehouden, ze uit die trance heb gehaald, om te beletten dat ze zich in het water zou gooien. Er waren overal mensen. Er werd geroepen. Mensen waren klaar om te sterven. Ze zeiden tegen de kinderen: ‘Willen jullie nog leven? De stad staat in brand. Die en die zijn ook al dood. Neen, wij willen niet meer leven!’. En dus liepen de meeste mensen de rivier in. Anderen hebben zich opgehangen, ofwel aan de haken van de grote ketels, ofwel aan de raamkrukken. Velen hadden ook gif, vooral de dokters en de apothekers. Sommigen hadden nog een revolver. Maar de meesten zijn naar de rivier getrokken. Zelfs de Russen werden angstig. Er waren gevallen waar zelfs de Russen gepoogd hebben mensen op te vissen om te beletten dat ze zouden verdrinken. Maar er waren er honderden die ze niet hebben kunnen tegenhouden. En de bevolking hier leefde in een gigantische paniek.”

“Am Sinn des Lebens irre geworden”, Kriegsende in Demmin, tekst van de NDR1 (Radio MV) – raadpleging op 16 augustus 2013.

Op 8 mei 1945 maakt de Duitse kapitulatie een einde aan de Tweede Wereldoorlog.

Proces van Neurenberg

Meteen daarna starten in Duitsland de Neurenbergprocessen. De belangrijkste nazi-leiders staan er terecht.

Probeer te omschrijven waarvan de nazi-kopstukken op dit proces precies worden beschuldigd.

Misdaad tegen de mensheid

Oorlogsmisdaad

Misdaad tegen de vrede:

“het plannen, voorbereiden, beginnen, of voeren van een agressieoorlog, of een oorlog in strijd met internationale verdragen, overeenkomsten of garanties”. (Art.6)

“schending van de wetten en gebruiken van de oorlog”. (Art.6)

“moord, uitroeiing, het in slavernij voeren, deportatie en andere onmenselijke handelingen, die vóór of gedurende den oorlog bedreven zijn tegen burgerbevolking; of vervolgingen op grond van politiek, ras of godsdienst ter uitvoering van of in verband met eenig misdrijf behorende tot de rechtsmacht”. (Art.6) © Internationaal Humanitair Recht. Verdragen en teksten.

“(...) Op die dag in maart toen liutenant Smith me tijdelijk vrijliet, dacht ik aan niets anders dan de nederlaag die ik moest erkennen. Ik had op dat moment nog geen enkel schuldgevoel. Ik voelde me enkel schuldig over het verlies van de oorlog. Het zou meerdere jaren en een pijnlijke heropvoeding duren voordat ik aarzelend onze massamoord op miljoenen onschuldige mensen zou erkennen. Mijn eerste prioriteit [kort na het einde van de oorlog] was overleven. Morele kwesties kwamen later pas aan de orde.”

Getuigenis van Alfons Heck, 17 jaar, Traces of War <https://www.tracesofwar.nl/articles/1884/Hitlerjugend.htm#h3356> (14/02/2019).

Lees bovenstaande getuigenis en ook de zaalteksten om volgende vragen te beantwoorden.

Hoe reageert het Duitse volk op de Nederlagen?

Hebben alle Duitsers volgens jou schuld aan de gruwelijke dingen die tijdens het nazi-regime zijn gebeurd? Formuleer een persoonlijk antwoord.

.....

.....

.....

Activiteitenfiche (oplossing)

Het einde van de oorlog in Europa

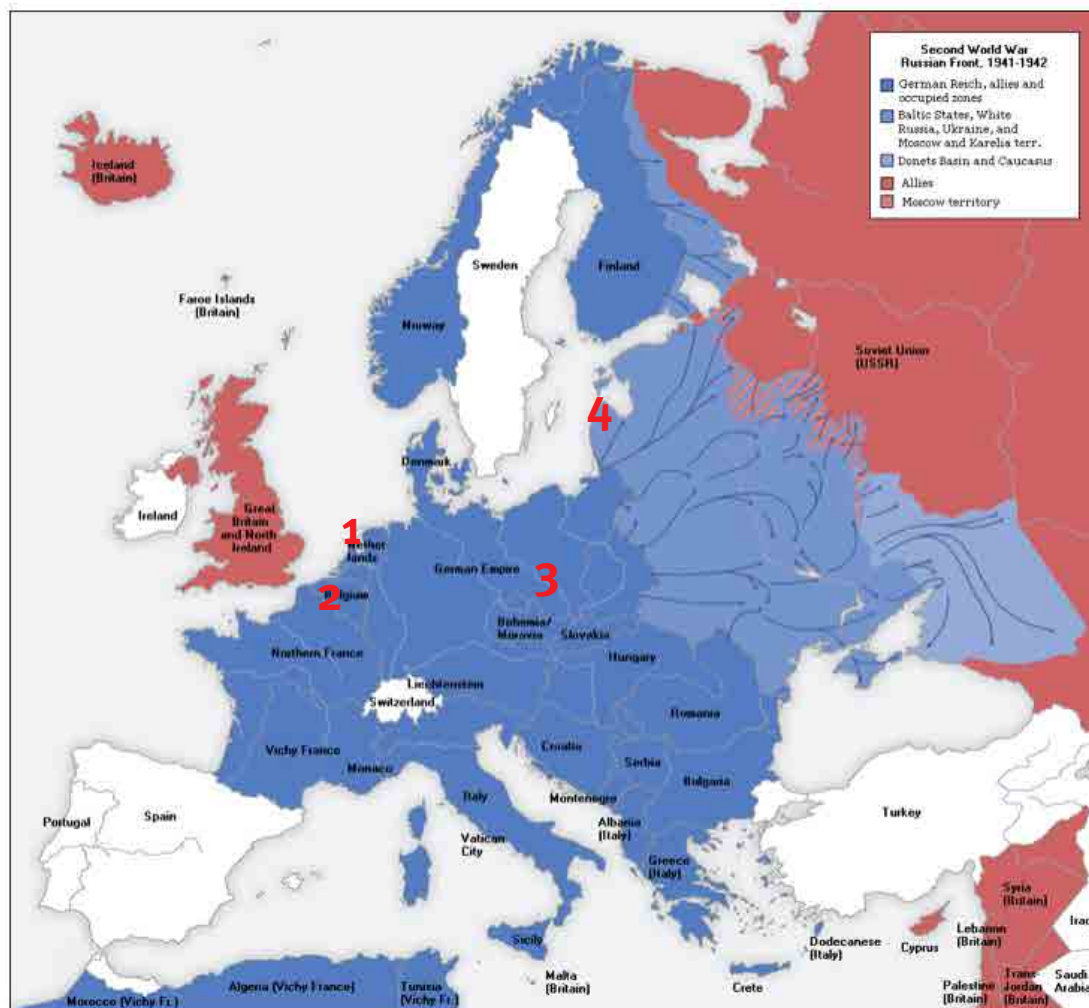
Het einde van de oorlog in Europa (1944-1945)

Dankzij verschillende aanvalsacties rukken de geallieerde legers vanuit het oosten steeds verder op naar het westen.

Hieronder zie je een kaart van Europa in de herfst van 1942, wanneer het nazirijk zijn grootste omvang heeft bereikt.

Probeer volgende geallieerde operaties op de juiste plek op de kaart te plaatsen, en geef aan wanneer ze plaatsvonden:

- 1** Operatie Market Garden *sept 44*
- 2** Het Ardennenoffensief *dec 44*
- 3** De opstand in het getto van Warschau *zomer 44*
- 4** Het noordelijke Sovjetfront *feb-juli 44*

Thema: burgerbevolking

De laatste krachten van nazi-Duistland

Hoe reageren het Duitse volk, de nazi-machthebbers en de geallieerde legers op de situatie waarin Duitsland tijdens de laatste oorlogsmaanden verkeert?

Gebruik de tentoongestelde voorwerpen en documenten en van de teksten om je antwoord te formuleren.

Afkondiging van Heinrich Himmler aan de Duitse bevolking, op 10 september 1944. “Sommige gewetenloze individuen lijken ervan uit te gaan dat de oorlog voor hen voorbij is wanneer ze zich overgeven aan de vijand. (...) Geen enkele deserteur zal aan de doodstraf ontkomen. Zijn onnoemelijke daad zal bovendien zware gevolgen hebben voor zijn familie. (...) Alle deserteurs zullen door een vuurpeloton worden terechtgesteld.”

Maren BÜTTNER, *Zersetzung und Zivilcourage. Die Verfolgung des Unmuts von Frauen in nationalsozialistischen Deutschland während des Krieges 1939-1945*, Universität Erfurt, 2011, p. 134.

Verordening door het hoofd van het opperbevel van de *Wehrmacht*, Wilhelm Keitel, februari 1945.

“Bloedverwanten van een terdoodveroordeelde deserteur worden met hun bezit, vrijheid of leven aansprakelijk gesteld voor het door de veroordeelde gepleegde vergrijp. De omvang van de aansprakelijkheid wordt bepaald door de *Reichsführer-SS* en de Politiechef.”

Maren BÜTTNER, *Zersetzung und Zivilcourage. Die Verfolgung des Unmuts von Frauen in nationalsozialistischen Deutschland während des Krieges 1939-1945*, Universität Erfurt, 2011, p. 134.

Getuigenis van Dorothea Günther (geboren in 1914) over het einde van de oorlog in Potsdam, dhm.de/LeMo (Kapitulation) – 5/8/2013.

“We hadden geen stroom, geen gas, geen water. We kookten in een haardje gemaakt van vuurvaste stenen, water werd aan een pomp in de straat gehaald. Daar stond een lange wachtrij. In de straat lag nog meer puin dan voordien, stinkende kadavers van paarden lagen langs de baan, hier en daar een lijk op het voetpad. De Duitsers baanden zich een weg, druk in de weer, met manden, zakken en tassen. Er viel nog iets te rapen in een verbrande suikerfabriek. Door een opengereten keldergat werd naar enkele kilo's bruine suiker gegrabbeld. Maar het gebouw stortte al snel in en de plundersaars werden bedolven.”

Getuigenis van Dorothea Günther (geboren in 1914) over het einde van de oorlog in Potsdam, dhm.de/LeMo (Kapitulation) – 5/8/2013

“Al onze huisgenoten getuigden van solidariteit. We bereidden niet enkel samen onze karige maaltijden op het geïmproviseerde kookvuur, maar we gingen ook samen water halen en wisselden raadgevingen uit. Nu vormden we echt de volksgemeenschap die jarenlang door de nazi’s werd aangemoedigd, ondersteund, geprezen en verspreid. De eerste golf Russen die ons overspoelde, richtte heel wat verwoesting aan.

Huizen en woonsten die ietwat de moeite bleken, werden geplunderd. Alle vrouwen (die gevat konden worden), van het kind tot de bejaarde, werden verkracht. Wanhoop verspreidde zich als een lopend vuurtje, zelfmoordcijfers stegen, vooral binnen conservatieve families voor wie de wereld ineens stortte. We vernamen dat Hitler gestorven zou zijn en we vroegen ons af of dat enkel een gerucht zou zijn. Maar Hitler interesseerde niemand meer. We hadden nu andere zorgen, we moesten het hoofd boven water houden, het heden bedwingen. Het verleden kon ons niet meer deren, we zorgden er enkel voor dat we de volgende dag iets te eten hadden.”

Getuigenis van Heinz-Gerhard Quadt over de gebeurtenissen in Demmin, waar ongeveer duizend gevallen van zelfmoord plaatsvonden (op een bevolking van 16.000 à 17.000 inwoners + vluchtelingen) als gevolg van de plunderingen, moorden, brandstichtingen en verkrachtingen door de Russen op 1 mei 1945.

“Ik moet daar nog aan toevoegen dat mijn moeder ook verkracht werd. En daarom liep ze met ons (de 4 kinderen) en met de burens naar (de rivier) de Tollense, waar ze vastberaden was zich te verdrinken. Dan heb ik, als oudste, haar beetgepakt. Mijn broer en zussen (...) hebben veel later vernomen dat ik mijn moeder heb tegengehouden, ze uit die trance heb gehaald, om te beletten dat ze zich in het water zou gooien. Er waren overal mensen. Er werd geroepen. Mensen waren klaar om te sterven. Ze zeiden tegen de kinderen: ‘Willen jullie nog leven? De stad staat in brand. Die en die zijn ook al dood. Neen, wij willen niet meer leven!’. En dus liepen de meeste mensen de rivier in. Anderen hebben zich opgehangen, ofwel aan de haken van de grote ketels, ofwel aan de raamkrukken. Velen hadden ook gif, vooral de dokters en de apothekers. Sommigen hadden nog een revolver. Maar de meesten zijn naar de rivier getrokken. Zelfs de Russen werden angstig. Er waren gevallen waar zelfs de Russen gepoogd hebben mensen op te vissen om te beletten dat ze zouden verdrinken. Maar er waren er honderden die ze niet hebben kunnen tegenhouden. En de bevolking hier leefde in een gigantische paniek.”

“Am Sinn des Lebens irre geworden”, Kriegsende in Demmin, tekst van de NDR1 (Radio MV) – raadpleging op 16 augustus 2013.

Doorvechten tot het bittere einde: houten paneel met de tekst: ‘Wir kapitulieren nie’.

Oprichting van de Volkssturm: uniform van de Volkssturm en de Hitlerjugend. Verwoeste steden, de burgerbevolking heeft moeite om te overleven: foto van burgers die een dood paard aan stukken snijden, brokstuk van de Dom van Keulen.

De bezettingslegers gaan over tot wraakacties (verkrachtingen, ...) en collectieve zelfmoorden: grote foto

Sommige bevolkingsgroepen moeten vluchten of verhuizen: foto’s

Arrestatie, terechtstelling, veroordeling en denazificatie van personen: zie teksten

Proces van Neurenberg

Op 8 mei 1945 maakt de Duitse kapitulatie een einde aan de Tweede Wereldoorlog. Meteen daarna starten in Duitsland de Neurenbergprocessen. De belangrijkste nazi-leiders staan er terecht.

Probeer te omschrijven waarvan de nazi-kopstukken op dit proces precies worden beschuldigd.

Misdaad tegen de mensheid:

“moord, uitroeiing, het in slavernij voeren, deportatie en andere onmenselijke handelingen, die vóór of gedurende den oorlog bedreven zijn tegen burgerbevolking; of vervolgingen op grond van politiek, ras of godsdienst ter uitvoering van of in verband met eenig misdrijf behorende tot de rechtsmacht.” (Art.6)

Oorlogsmisdaad:

“schending van de wetten en gebruiken van de oorlog” (Art.6)

Misdaad tegen de vrede :

“het plannen, voorbereiden, beginnen, of voeren van een agressieoorlog, of een oorlog in strijd met internationale verdragen, overeenkomsten of garanties” (Art.6)

© Internationaal humanitair recht - Teksten en verdragen.

“(…) Op die dag in maart toen liutenant Smith me tijdelijk vrijliet, dacht ik aan niets anders dan de nederlaag die ik moest erkennen. Ik had op dat moment nog geen enkel schuldgevoel. Ik voelde me enkel schuldig over het verlies van de oorlog. Het zou meerdere jaren en een pijnlijke heropvoeding duren voordat ik aarzelend onze massamoord op miljoenen onschuldige mensen zou erkennen. Mijn eerste prioriteit [kort na het einde van de oorlog] was overleven. Morele kwesties kwamen later pas aan de orde.”

Getuigenis van Alfons Heck, 17 jaar, Traces of War <https://www.tracesofwar.nl/articles/1884/Hitlerjugend.htm#h3356> (14/02/2019).

Lees bovenstaande getuigenis en ook de zaalteksten om volgende vragen te beantwoorden.

Hoe reageert het Duitse volk op de nederlaag?

Veel mensen weigeren de collectieve schuld te aanvaarden, voelen zich niet schuldig en verwerpen het vonnis van de overwinnaars. Hun prioriteit is overleven.

Hebben alle Duitsers volgens jou schuld aan de gruwelijke dingen die tijdens het nazi-regime zijn gebeurd?

Formuleer een persoonlijk antwoord

Asmogendheden

Bondgenootschap tussen Duitsland, Italië en Japan. Ze werden ook de Axis genoemd. Japan, Duitsland en Italië sluiten een overeenkomst waarin zij beloven elkaar te zullen steunen als de Verenigde Staten een van hen aanvalt.

Atlantikwall

Duitse verdedigingslinie van ruim 2.500 kilometer langs de grens van Noorwegen, Denemarken, Duitsland, Nederland, België en Frankrijk. De Duitsers waren nog het meest beducht op het gevaar van de zee. De geallieerden waren in de lucht zeker niet sterker maar een verrassingsaanval zou zeker vanaf de zee komen. De Duitsers bouwden duizenden bunkers langs de kust van Noorwegen tot aan het uiterste puntje van Zuid-Frankrijk. Op het strand en in de duinen werden landmijnen geplaatst.

Atoombom

Raketten met kernkoppen die enorme schade en tienduizenden doden veroorzaakten op 6 (Hiroshima) en 9 (Nagasaki) augustus 1945. Japan gaf zich hierna onvoorwaardelijk over.

BBC

De BBC zorgde ervoor dat Radio België uit kon zenden en bezet België kon toespreken. Maar ook de BBC zelf was populair, de Belgische radio stond onder controle van de Duitsers, dat vertrouwde men niet. De bijnaam van de BBC was dan ook de Betrouwbare Berichten Centrale.

Bezet

Als een land zelf niets meer over de politiek, het leger, de politie, wetten en de rechtspraak heeft te zeggen spreken we van een land dat bezet is.

Blitzkrieg

Op 1 september 1939 viel het Duitse leger Polen binnen, dat ging volgens de zogenaamde overrompelingstactiek met de inzet van tanks, vliegtuigen, parachutisten en grondtroepen.

Bolsjewisten (Bolsjewieken)

Russische Marxisten naar het idee van Lenin die later de Communistische Partij van de Sovjet-Unie zouden vormen. Veel westerse landen waren net zo fel gekant tegen het Bolsjewisme als het Duitsland van Hitler.

Capitulatie

Overgave van een land aan een vreemde mogendheid. Duitsland tekende op 8 mei de volledige overgave.

Censuur

Toezicht en controle op alles wat wordt uitgebracht zoals films, boeken, brieven en kranten.

D-Day

Op 6 juni 1944 landen geallieerde troepen op de Normandische kust. De 'D' is een militaire aanduiding, onterecht wordt er wel eens 'Decision-Day' van gemaakt.

Denazificatie

Duitse politici en militairen moesten na de oorlog ervan doordrongen worden dat het nazisme kansloos was en zou blijven. Niet in mindere mate gold dit voor het Duitse volk, wat een onmogelijke taak is gebleken hoewel het merendeel van de Duitsers de oorlog, Hitler en een groot Duitsland verwerpt.

Derde Rijk

Hitler riep in 1933 het Derde Rijk uit toen hij de macht kreeg van het Duitse volk. Er wordt ook wel gesproken van het Duizendjarige rijk. Het was de opvolger van de Weimar Republiek.

De term komt uit het boek *Das Dritte Reich* van Arthur Moeller van den Bruck uit 1923. Het eerste rijk was het Heilig Roomse Rijk en het tweede het Duitse Keizerrijk van 1871 tot 1918.

Einsatzgruppen

Concentratiekampen bestonden al langer maar vernietigingskampen nog niet, toen de ovens op volle toeren draaiden hadden elitetroepen al een ware slachting aangericht onder Joden in met name het oosten.

Ook communisten, zigeuners en journalisten moesten het vaak ontgelden. Er waren vier van dit soort moordcommando's die meer dan een miljoen moorden op hun geweten hebben.

Endlösung (Endziel)

De Duitsers wilden zich ontdoen van de Joden. Omdat ze de gehele Joodse populatie wilden uitroeien kan er gesproken worden van een genocide.

Fascisme

Politiek die gericht is op de centrale leiding van een land, het volk is ondergeschikt aan een extreem sterke vorm van nationalisme.

Fall Blau

In 1942 probeerden de Duitsers het Rode leger definitief te verslagen, de Slag om Leningrad verloren de nazi's en luidde de ineenstorting van het Duitse Rijk in.

Fall Gelb

Codenaam van de Duitsers voor het plan om Nederland, België en Luxemburg binnen te vallen en in te lijfen. Nederland viel op 15 mei, België en Luxemburg op 28 mei 1940.

Fall Rot

Na *Fall Gelb* was Frankrijk aan de beurt, de codenaam voor de inval in Frankrijk was *Fall Rot*. Na twintig dagen viel Frankrijk op 25 mei 1940.

Fall Weiss

Dit was het Duitse plan om Polen binnen te vallen en te veroveren. Deze inval in september 1939 was de aanleiding tot de Tweede Wereldoorlog.

Fat Man

Bijnaam van de kernbom die op 9 augustus 1945 door de Verenigde Staten boven de Japanse stad Nagasaki tot ontploffing werd gebracht. De atoombom op Hiroshima werd *Little Boy* genoemd (6 augustus 1945.)

Freya

Naar deze godin van de vruchtbaarheid is het Duitse radarsysteem vernoemd dat in de Tweede Wereldoorlog werd gebruikt

Führer

Hitler liet zich vanaf 1934 aanspreken met *Führer*, wat in het Duits 'leider' betekent.

Geallieerden

Bondgenootschap tussen Engeland, de Verenigde Staten, Canada en de Sovjet-Unie die de voornaamste 'vijanden' van het Duitse regime vormden.

Genocide

Volkerenmoord.

Hakenkruis

Hitler voerde een symboolpolitiek waarbij ook uiterlijk vertoon belangrijk was. Naast de SS tekens en het IJzeren kruis werd ook het hakenkruis ingevoerd als symbool voor het nationaal-socialisme. Zie ook 'Swastika'.

Holocaust

De systematische uitroeiing van het Joodse volk. Hetzelfde als 'Shoah'.

KdF

Kraft Durch Freude (kracht door vreugd) was de beloning aan hen die zich uitmuntend toonden qua inzet voor nazi-Duitsland. De eerste auto die voor het volk werd gebouwd heette eveneens de 'KdF', later werd dit de Volkswagen Kever.

Kriegsmarine

Onderdeel van de Duitse Wehrmacht.

KZ (Konzentrationslager)

Duits voor concentratiekamp

Lager

Duits voor kamp (Konzentrationslager, KZ)

Lebensraum

Toen Hitler in 1933 aan de macht kwam wilde hij meer levensruimte voor iedere Duitser, dat wilde hij bereiken door een groot Duits rijk te stichten. Dit streven kwam bekend te staan onder de term *Grossraumpolitik*.

Luftwaffe

De Duitse luchtmacht. De Duitsers zelf gebruikten het woord echter in veel bredere zin. Als de geallieerden kwamen om een Duitse stad te bombarderen werd er '*Luftwaffe*' geroepen.

In 1935 liet Hitler door Göring de *Wehrmacht* opbouwen, iets wat internationaal moeilijk lag omdat Duitsland als agressor in de Eerste Wereldoorlog zich niet mocht herbewapenen. In vijf jaar tijd stond er een modern oorlogsapparaat waarvan de *Luftwaffe* een zeer belangrijk en gevreesd onderdeel was.

Nacht-und-Nebel-Erlass

Angst aanjagen was een van de middelen die de nazi's gebruikten. Aan het eind van de zomer van 1941 pakten de Duitsers lukraak mensen op die verdacht werden van mogelijke verzetsdaden, maar wat op dat moment (nog) niet bewezen kon worden. Zij werden tewerkgesteld in Duitse kampen maar kwamen nooit terug.

Navajo

De meeste Indianen in Amerika spreken Navajo, deze taal is zo gecompliceerd dat het Amerikaanse leger Navajo Indianen inzette

om gecodeerde berichten over de oorlog met Japan op te stellen. De Japanners hebben de code nimmer kunnen kraken.

Nazi

Duitse afkorting van ‘nationaalsocialist’, de gedachte dat Duitsers beter waren dan anderen lag ten grondslag aan deze beweging.

Neurenberg

In deze Duitse plaats werden na de oorlog veel processen tegen oorlogsmisdadigers gevoerd.

Neurenberger Wetten

De rassenwetten van Neurenberg waren anti-Joodse wetten uit 1935 om Joden rechten te ontfemen.

NKVD

De Russische geheime Dienst. Voor het eerst deden zij van zich spreken toen 20.000 Poolse militairen, waaronder veel officieren, bij Katyn in Polen door hen werden afgeslacht.

NSKK

Een vrij onbekend onderdeel van de Duitse NSDAP, de politieke beweging van Hitler. In alle bezette gebieden had de NSKK een afdeling.

Propaganda

Tijdens de bezettingsjaren probeerde Hitler het volk voor te houden dat ze maar beter mee konden werken want dan stonden hen mooie dingen te wachten.

Radioboedochappen en filmpjes met vrolijke tafereeltjes en kinderen op schoot bij Duitse soldaten moesten de indruk wekken dat het allemaal wel meeviel met de verschrikkingen. In de persoon van Goebbels had Hitler een verantwoordelijke aangesteld als minister van propaganda.

RAF

De Britse luchtmacht, ‘*The Royal Air Force*’.

Rassenleer

Wetenschappelijk ‘bewijs’ dat bepaalde mensenrassen minderwaardig zijn. De nazi’s gingen ervan uit dat het Germaanse ras verheven was boven andere rassen en dat die dus uigeroeid moesten worden. Deze theorie wordt door zo weinig mensen serieus genomen dat er van ‘bewijs’ geen sprake is.

Rassenzuivering

Op grond van afkomst een gehele bevolkingsgroep verwijderen uit de samenleving.

SA

De Sturmabteilung werd al in 1921 opgericht om partijbijeenkomsten te beleggen maar later hield ze zich ook bezig met het intimideren van politieke tegenstanders. SA-leden werden ook wel aangeduid als “de bruinhemden”.

Schutzstaffel (SS)

De Duitse beschermingsdienst die direct gelieerd was aan de NSDAP en ingezet werd om angst aan te jagen en Joden op te pakken

Shoah (sjoa)

Dit betekent letterlijk ‘vernietiging’ of ‘ramp’. Het staat voor de vervolging en moord op Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Sippenhaftung

Sippenhaftung is een collectieve bestraffing van doorgaans onschuldige familieleden van een dader. Dat vond niet alleen plaats onder de mensen die slachtoffer van het Duitse regime waren maar ook onder de nazi's zelf.

Swastika

Dit ‘hakenkruis’ stond symbool voor het nazisme. Hitler misbruikte een oud godsdienstig symbool van hindoes en boedhisten. De swastika staat bijvoorbeeld afgebeeld op de voet van Boeddha. Het symbool komt echter ook voor op christelijke graftomben bij Rome en op Griekse en Romeinse mozaïekvloeren.

U-Boot

‘*Unterseeboot*’, onderzeeboot van de Duitsers.

V1 en V2 en V3

De V1, Vergeltungswaffe 1 (vergeldingswapen) was eigenlijk ontworpen als een luchtafweerwapen maar werd al snel ingezet als aanvalswapen. De vliegende bom had een motor die ontstak als de druk rondom de raket een bepaalde waarde had. Op basis van de hoeveelheid kerosine en afstand konden de Duitsers redelijk nauwkeurig de raketten neer laten komen.

De V2 was zijn opvolger en werd geen vliegende bom maar een raket genoemd. De V3 was een kanon dat zware bommen kon afschieten.

V-E-Day

De dag dat Europa officieel bevrijd werd verklaard, 8 mei 1945.

V-J-Day

De dag dat Japan officieel verslagen was door de Amerikanen, 15 augustus 1945.

Vichy-Frankrijk

Deels was Frankrijk bezet gebied, maar in het zuiden was een groot gebied onder controle van maarschalk Pétain die openlijk sympathiseerde met de nazi's. Pétain leidde het land tijdens de Tweede Wereldoorlog. Er werden veel Joden uitgeleverd aan de Duitsers, diverse overheidsinstanties werkten daaraan mee.

Waffen SS

De militaire tak van de SS.

Wannsee-conferentie

Op 20 januari 1942 kwamen nazi's en hoge Duitse ambtenaren bijeen in een villa aan de Duitse *Grosse Wannensee*, niet ver van Berlijn, om te bespreken hoe ze de Joden het snelst konden uitroeien. Besloten werd om vernietigingskampen in te richten met gaskamers en verbrandingsovens.

Weerwolf

In 1944 droeg Hitler Joseph Goebbels op om een groep strijders samen te stellen die aanslagen moesten plegen achter de linies van de geallieerden. De weerwolven werden geen succes omdat velen werden opgepakt en daardoor het moreel onder anderen tot een dieptepunt zank.

Wehrmacht

De complete Duitse defensiemacht: de Landmacht (*Heer*), Luchtmacht (*Luftwaffe*) en Zeemacht (*Kriegsmarine*).

Westwall

Duitse verdedigingslinie van ruim 600 kilometer langs de Nederlandse, Belgische, Luxemburgse en Franse grens. De geallieerden noemde deze de Siegfriedlinie. In de Eerste Wereldoorlog hadden de Duitsers een verdedigingslijn die zo heette.

Bibliografie

Hieronder vindt u een selectie van algemene werken over het interbellum, die de leerlingen kunnen helpen bij het uitdiepen van het thema. Daarbij komen dan nog referenties over onderwerpen die in de tentoonstelling minder aan bod komen.

Woordenboeken

Paul ARON & José GOTOVITCH (dir.),

Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale en Belgique.

Bruxelles: André Versaille, 2008.

Isabelle BOURNIER & Marc POTTIER,

Atlas de la Seconde Guerre mondiale, Bruxelles, Casterman,

2006.

I.C.B. DEAR,

The Oxford Companion to World War II, Oxford-New York

University Press, 2001.

Philippe MASSON (dir.),

Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale (2 vol.). Paris,

Larousse, 1979-1980.

Monografieën

Antony BEEVOR

The Second World War, London, 2012.

Crete – The Battle and the Resistance, London, 1990.

Stalingrad, London, 1998.

Berlin: The Downfall, 1945, London, 2002.

Chris BELLAMY

Absolute War, Soviet Russia in the Second World War, London,

2007.

Marnix BEYEN

Oorlog en verleden. Nationale geschiedenis in België en

Nederland, 1938-1947, 2002.

J. BOURKE,

The Second World War: A people's History, Oxford, 2001.

Christopher BROWNING,

Des hommes ordinaires: le 101e bataillon de réserve de la police

allemande et la Solution finale en Pologne. Paris, Tallandier,

2007.

- Haruko Taya COOK & Theodore F. COOK,
Japan at War, 1993.
- Albert DE JONGHE
Hitler en het politieke lot van België, 1972.
- Luc DE VOS en Frank, DECAT,
Mei 1940, van Albertkanaal tot Leie, 1990.
- Luc DE VOS,
De bevrijding. Van Normandië tot de Ardennen, 1994.
- Bruno DE WEVER,
Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde: het VNV, 1933-1945, 1994.
- Adrian GILBERT,
POW: allied prisoners in Europe, 1939-1945, Londres, John Murray, 2006.
- José GOTOVITCH et Jules GÉRARD-LIBOIS,
L'an 40 : la Belgique occupée, Bruxelles, CRISP, 1971.
- Ian KERSHAW,
Hitler 1889-1936: Hubris, London, 1998.
Hitler, 1936-1945: Nemesis, London, 2000.
- Hein A.M. KLEMMANN,
'Waarom honger in Europa in de Tweede Wereldoorlog?' in DE KEIZER, Madelon e.a. (red)., *Thuisfront. Oorlog en economie in de twintigste eeuw*, 2003.
- Ruth LEISEROWITZ,
Von Ostpreussen nach Kyritz. Wolfskinder auf dem Weg nach Brandenburg. Postdam, 2003.
- Primo LEVI,
Is dit een mens, Meulenhoff, 2010.
- Alie NOORLAG,
Een leven lang gezwegen. Getuigenissen van voormalige NSB'er en hun familie. Amsterdam: Profiel Uitgeverij.
- *Reflections, IWM Holocaust Exhibition Teachers' Guide*, London, 2000.
- Aline SAX,
Voor Vlaanderen, Volk en Führer. De motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog. 1940-1945. Antwerpen, Manteau, 2012.

Bärbel SCHMIDT,

Geschichte und Symbolik der gestreiften KZ-Häftlingskleidung,
Dissertation, Universität Oldenburg, 2000
URL: <http://oops.uni-oldenburg.de/volltexte/2000/440/>
(29/05/2012).

Peter SCHRIJVERS,

De hel die Europa heet. Amerikaanse frontsoldaten in de Tweede Wereldoorlog. Amsterdam, Manteau, 2003.

Pieter SERRIEN,

Zo was onze oorlog. Getuigenissen over de Tweede Wereldoorlog in België. Antwerpen: Manteau, 2014, p.163.
Wandelen in Mortsel. Historische wandeling Bombardement 5 april 1943. Mortsel, 2009, p.4.
Elke dag angst. De terreur van de V-bommen in België (1944-1945). Antwerpen, 2016.

Anneleen SPIESSENS,

“Gekleurd verleden: over geschiedenis, herinnering en mythe.”
In *Témoigner – entre Histoire et Mémoire*, 2011 (consulté en ligne www.auschwitz.be en septembre 2017), p.119.

Veerle VAN DEN EECKHOUT ,

Twintig Ninoofse vrouwen en de repressie na de Tweede Wereldoorlog. De rol van de getuige en de verdachte in repressieonderzoeken na de Tweede Wereldoorlog, RUG, 2009.

Jan VELAERS & Herman VAN GOETHEM,

Leopold III, de Koning, het Land, de Oorlog, Lannoo, 1994, p. 329.

Etienne VERHOEYEN ,

België bezet 1940-1944, Brtn, 1993.

Het pedagogische aanbod van het WHI

GELEIDE BEZOEKEN: aangepast aan elk niveau. Groepen van max. 15 of 25 leerlingen, naargelang het thema : 70 € (week) – 80 € (weekend)

Mogelijke thema's: algemene rondleiding, de middeleeuwen, België in de 19e eeuw, het interbellum, de Eerste Wereldoorlog, de Tweede Wereldoorlog, vliegtuigen, museologie, propaganda, dynastie, internationaal humanitair recht, ...

ANIMATIES: voor een verjaardag of een namiddag met vriendjes.

De animatie belicht de collecties op ludieke en interactieve wijze.

Groepen van max. 15 kinderen: 85 € (week) – 95 € (weekend)

Mogelijke thema's: Missie Regenboog, Op de vleugels van de wind, Beestig!, Ridder in de middeleeuwen, Pas op! Propaganda.

PEDAGOGISCHE DOSSIERS: dossiers voor de leerkrachten en vragenlijsten voor de leerlingen om een bezoek aan het Koninklijk Legermuseum voor te bereiden, te begeleiden en af te ronden. Gratis te downloaden op onze website www.klm-mra.be, rubriek Uw bezoek/Educatie/Pedagogische dossiers:

- voor het lager onderwijs: De dynastie, Leven en dood in de loopgraven van de Eerste Wereldoorlog, Als stenen konden spreken, De geschiedenis van de luchtvaart, Interbellum, De Tweede Wereldoorlog
- voor het middelbaar: Als stenen konden spreken, Propaganda, Internationaal humanitair recht, Het interbellum, De Tweede Wereldoorlog

SPELBLAADJES: gratis te downloaden op onze webstek, om de permanente collecties en de tijdelijke tentoonstellingen spelenderwijs te verkennen.

Mogelijke thema's: De 19^e eeuw, De Tweede Wereldoorlog, De luchtvaart, Antarctica, #100Masters, Geocaching.

REIZENDE TENTOONSTELLING: Nodig de geschiedenis uit in uw school of gemeente! We beschikken over zes reizende tentoonstellingen over verschillende onderwerpen die u kunt uitlenen. De prijs bevat de verzekering, het transport en het opstellen. Wij komen dan de tentoonstelling van uw keuze opbouwen.

Naargelang de tentoonstelling kunt u ook beroep doen op onze ervaren gidsen. Ze begeleiden op een interactieve manier groepen door de tentoonstelling. Wilt u ook een van de tentoonstellingen in uw school of bij u in de buurt, aarzel dan niet om ons te contacteren!
Thema: Verzet in Europa, Deportatie
Info en reservatie: 02 737 78 23 of herinnering@whi.be

Naargelang de tentoonstelling kan je ook beroep doen op onze ervaren gidsen. Ze begeleiden zij op een interactieve manier groepen door de tentoonstelling. Wil je ook een van de tentoonstellingen in je school of bij jou in de buurt, aarzel dan niet om ons te contacteren!
Thema: Interbellum
Voor info en reservatie: 02 737 78 23 of herinnering@whi.be

EEN BEZOEK AAN DE SITE BREENDONK

Van september 1940 tot september 1944 verbleven zo'n 3.600 gevangenen in Breendonk. Als gedenkteken is het Fort van Breendonk, een van de best bewaarde kampen in Europa, symbool voor het lijden en de dood van alle slachtoffers van het nazisme.
Info en reserveringen: <http://www.breendonk.be>

EEN BEZOEK AAN DE SITE BASTOGNE BARRACKS

Sinds 2010 is er het Interpretatiecentrum van de Tweede Wereldoorlog in Bastenaken ondergebracht. Het parcours bestaat uit een reeks tentoonstellingsruimten en een aantal plekken die een belangrijke rol speelden in de Slag om de Ardennen, zoals de kelder van Mc Auliff of de eetzaal waar de kerstmaaltijd werd gehouden. U kunt ook een bezoek brengen aan het 'Vehicle Restoration Centre', waar de pantsers van het WHI een nieuw leven beginnen.

Bastogne Barracks, Quartier Slt. Heintz - Rue de la Roche 40 - 6600 Bastenaken
Bezoek op reservatie: 0032(0)61/24 21 24 of bb.whi@skynet.be
Duur: ongeveer 2 uur
<https://www.warheritage.be/fr/sites>
<http://www.bastognebarracks.be/>